

Szczecin, 27 sierpnia 2020 r.

dr hab. Patrycja Zwiach, prof. US
Uniwersytet Szczeciński
Instytut Zarządzania

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Marty Tomczek

**pt. „Institutionalne przesłanki nierówności ekonomicznych. Przykład wybranych krajów
Europy Środkowo-Wschodniej” (Katowice 2020, ss. 304)**

**przygotowanej pod kierunkiem naukowym profesor UE dr hab. Izabeli Ostoj oraz promotor
pomocniczej dr Magdaleny Tusińskiej**

Trafność wyboru obszaru badań i tematu rozprawy

Wybór tematyki pracy i jej zakres należy ocenić pozytywnie. Tematyka badawcza podjęta w rozprawie jest ważna i interesująca poznawczo, a także, co istotne, odnosi się do fundamentalnego problemu zarówno gospodarczego, jak i społecznego. Podjęty przez Doktorantkę problem badawczy może być postrzegany jako interesujący głos w dyskusji nad instytucjonalnymi przesłankami nierówności ekonomicznych.

Temat wybrany przez Doktorantkę jest istotny z punktu widzenia rozwoju nauki, trafnie postawiony i przede wszystkim aktualny. Jest także bardzo ważki w perspektywie przebiegu byłych i przyszłych kryzysów gospodarczych. Nie bez znaczenia jest także wpływ przejawów nierówności ekonomicznych na funkcjonowanie społeczeństw oraz na jakość życia.

Skala zainteresowania środowiska akademickiego problematyką nierówności ekonomicznych wydaje się ogromna. Warto także podkreślić, że problematyka rozprawy nie jest obca także polskiej literaturze przedmiotu. Prowadzone badania nad nierównościami ekonomicznymi są podejmowane w wielu ośrodkach akademickich. Podjęta przez Autorkę próba kompleksowego i systematycznego ujęcia tematu zasługuje na uznanie (ponad 300 pozycji literaturowych oraz dokumentów i raportów). Rozważania w pracy doktorskiej oparto na obszernych studiach literaturowych oraz interesujących badaniach własnych.

W świetle powyższych uwag można stwierdzić, iż podjęcie problematyki nierówności ekonomicznych jest zasadne i wpisuje się w aktualne wyzwania w obszarze ekonomii, zarówno w warstwie teoretycznej, jak i praktycznej.

Tematyka dysertacji, w ujęciu zaproponowanym przez Doktorantkę, pozwala jednoznacznie umieścić pracę w dyscyplinie ekonomia.

Złożoność celów badawczych i oryginalność test naukowych

Autorka przyjęła jako cel badawczy dysertacji: *identyfikację instytucjonalnych uwarunkowań nierówności ekonomicznych i odniesienie ich do wybranych krajów Europy Środkowo-Wschodniej (EŚW) (s.6 rozprawy)*. W prezentowanym sformułowaniu Autorka nawiązuje do przyjętego tytułu pracy eksponując instytucjonalne uwarunkowania nierówności ekonomicznych. Z zasadniczego celu badawczego dodatkowo wyprowadzone zostały przez Doktorantkę 4 szczegółowe cele teoriopoznawcze oraz cel aplikacyjny. Jako cele szczegółowe Autorka przyjęła (s. 6):

1. *Uporządkowanie odmiennych ujęć nierówności ekonomicznych w teorii ekonomii oraz metod ich pomiaru.*
2. *Przegląd oraz krytyczna analiza historycznych i współczesnych teorii dotyczących nierówności ekonomicznych z uwzględnieniem różnic w kwestii zasadności ich ograniczania.*
3. *Wyjaśnienie mechanizmów powstawania nierówności ekonomicznych przy wykorzystaniu dorobku nowej ekonomii instytucjonalnej (NEI) oraz identyfikacja źródeł i przyczyn nierówności ekonomicznych tkwiących w instytucjach charakterystycznych dla danego systemu gospodarczego, zarówno formalnych, jak i nieformalnych, ze szczególnym uwzględnieniem uwarunkowań kulturowych.*
4. *Ocena specyfiki matrycy instytucjonalnej wybranych krajów Europy Środkowo-Wschodniej przy wykorzystaniu zaproponowanego wskaźnika instytucjonalnych uwarunkowań nierówności ekonomicznych,*

a jako cel aplikacyjny Doktorantka przyjęła: *wskazanie priorytetowych kierunków polityki gospodarczej i społecznej, pozwalających na redukcję nierówności ekonomicznych z wykorzystaniem opracowanego wskaźnika.*

Cele zostały sformułowane w sposób prawidłowy w kontekście istniejącego stanu wiedzy. Lektura dysertacji pozwala stwierdzić jednoznacznie, że wskazane cele – zarówno główny, jak i pomocnicze – zostały należycie podjęte i wyczerpująco zrealizowane.

W nawiązaniu do wyżej wymienionych zamierzeń badawczych w rozprawie przyjęto hipotezę główną oraz 4 hipotezy szczegółowe. Hipotezę główną sformułowano jako *przypuszczenie, że nierówności ekonomiczne wynikają ze specyfiki uwarunkowań instytucjonalnych, zarówno formalnych, jak i nieformalnych, co jest widoczne na przykładzie badanych krajów EŚW (s. 6)*.

Hipotezy szczegółowe stanowią uzupełnienie i pogłębienie hipotezy głównej. Pierwsza z nich wskazuje iż *złożoność zjawiska nierówności ekonomicznych wymaga podejścia opisowego i normatywnego*. W drugiej hipotezie wskazano, że *istotne miejsce wśród źródeł nierówności ekonomicznych zajmują uwarunkowania instytucjonalne, w tym kulturowe*. Zgodnie z kolejną hipotezą szczegółową *wykorzystanie instrumentarium nowej ekonomii*

instytucjonalnej stanowi wartościową podbudowę teoretyczną badania współczesnych przyczyn nierówności ekonomicznych i pozwala na konkretyzację przesłanek nierówności ekonomicznych oraz ich ujęcie w postaci wskaźnika syntetycznego. W czwartej hipotezie szczegółowej Autorka wskazuje, że zmiany instytucjonalne związane z transformacją systemową w państwach EŚW, z uwzględnieniem stanu nierówności na początku okresu transformacji, tworzą przesłanki obserwowanych współcześnie nierówności ekonomicznych w tych krajach.

Konstrukcja hipotez badawczych dobrze oddaje logikę prowadzonych w pracy badań. Doktorantka formułując hipotezę główną stara się odpowiedzieć na pytanie czy nierówności ekonomiczne wynikają z uwarunkowań instytucjonalnych. O ile brzmienie hipotezy głównej oraz hipotez szczegółowych drugiej, trzeciej i czwartej nie budzi zastrzeżeń, to pewne wątpliwości nasuwają się co do sposobu sformułowania hipotezy w pierwszej – wydaje się ona mieć charakter oczywisty. Mimo tej uwagi, zamierzenia badawcze określone w celu pracy oraz hipotezy są adekwatne do treści pracy i zasługują na pozytywną ocenę.

Do realizacji celów badawczych i weryfikacji hipotez Doktorantka umiejętnie wykorzystuje metody badawcze, w tym przegląd krajowej i zagranicznej literatury przedmiotu, analizę porównawczą regulacji prawnych i danych statystycznych. Wykorzystuje także metody statystyczno-matematyczne z zakresu WAP, a w szczególności oparte na zmiennych syntetycznych metody bezwzorcowe. Badania ilościowe oparte zostały na danych z baz dostępnych na stronach internetowych Eurostatu, Komisji Europejskiej, Allianz, Międzynarodowej Organizacji Pracy, OECD.

Struktura rozprawy oraz treść rozdziałów

Praca liczy 304 strony, w tym 273 strony tekstu właściwego. Ma zrównoważoną strukturę zgodną z naukowym charakterem przeprowadzonych badań. Treść została podzielona na wstęp, 4 rozdziały i zakończenie. We wstępie zaznaczono przesłanki podjęcia obszaru badawczego, wyznaczono główne cele badawcze i hipotezy badawcze oraz przedstawiono strukturę pracy. Trzy pierwsze rozdziały mają charakter teoretyczny.

W rozdziale pierwszym przedstawiono pozytywne i normatywne podejście do badania nierówności ekonomicznych, klasyfikacje nierówności ekonomicznych w ujęciu przedmiotowym, podmiotowym, rodzajowym, czynników warunkujących powstawanie nierówności i formy ich przejawiania się w wymiarach ludzkiej egzystencji. W szerszym stopniu przedstawiono ubóstwo jako przejaw nierówności ekonomicznych. Autorka opisała również wybrane miary nierówności ekonomicznych w podziale na miary nierówności dochodowych i majątkowych. Odniosła się również do innych sposobów pomiaru nierówności koncentrując się na jakości życia oraz równości szans.

W rozdziale drugim Autorka przedstawiła poglądy na źródła nierówności ekonomicznych w ujęciu historycznym oraz próbowała przedstawić diagnozę przyczyn tych nierówności w czasach współczesnych, skupiając się na roli czynników instytucjonalnych. W dalszej części odniosła się do oceny percepcji nierówności wykorzystując do tego koncepcje sprawiedliwości, poglądy ekonomistów liberalnych i zwolenników państwa opiekuńczego oraz ideę spójności społecznej.

W rozdziale trzecim Autorka przedstawiła współczesne ujęcia kategorii instytucji oraz podziały instytucji. Następnie wyróżniła instytucje formalne warunkujące poziom dochodów gospodarstw domowych, nierówności majątkowe i determinujące równość szans oraz instytucje nieformalne wynikające z poziomu kapitału społecznego i trzech rodzajów wartości kultur narodowych. Podsumowaniem tego rozdziału jest propozycja wskaźnika syntetycznego, który obrazuje oddziaływanie instytucji na nierówności ekonomiczne.

Rozdział czwarty ma charakter empiryczny. Autorka zaprezentowała w nim poziom nierówności ekonomicznych w wybranych do analizy krajach EŚW (Bułgaria, Czechy, Polska, Słowacja, Rumunia, Węgry) na tle krajów UE. Autorka podjęła próbę oceny instytucji przyczyniających się do wzrostu nierówności ekonomicznych w tych krajach. Przedstawiono instytucje formalne i nieformalne zidentyfikowane w rozdziale trzecim. Następnie Autorka obliczyła zaproponowany w rozdziale trzecim wskaźnik syntetyczny dla analizowanych krajów, co umożliwiło zobrazowanie instytucjonalnych przyczyn różnic w poziomie nierówności ekonomicznych pomiędzy badanymi krajami.

W zakończeniu Autorka odniosła się do celów pracy i hipotez badawczych.

Należy podkreślić logiczność i spójność konstrukcji całości pracy, jak i poszczególnych jej elementów, czyli rozdziałów i podrozdziałów. Tytuły poszczególnych rozdziałów oraz ich zawartość są dobrze powiązane ze sobą oraz obszarem badawczym dysertacji.

Stopień realizacji założeń badawczych

Dysertacja ma szansę zmniejszyć istniejącą lukę w dotychczasowym dorobku ekonomii w obszarze nierówności ekonomicznych. Uważam, że napisana przez magister Martę Tomeczek rozprawa, a w szczególności jej konstrukcja, sposób prezentacji i wykorzystanie zebranego materiału wtórnego, pozwala jednoznacznie stwierdzić, że zakładane przez Doktorantkę cele badawcze zostały w pełni osiągnięte. Autorka udowodniła, że posiada szeroką wiedzę teoretyczną w dyscyplinie ekonomii oraz własny warsztat badawczy umożliwiający badanie złożonych zagadnień.

Praca nasuwa również pewne refleksje o charakterze polemicznym, które jednak nie umniejszają pozytywnej oceny dysertacji, a stanowią jedynie punkt wyjścia do dyskusji.

Najważniejszym mankamentem dysertacji jest fakt, że w treści rozdziałów Autorka nie odnosi się bezpośrednio ani do postawionych we wstępie pracy celów ani do postawionych hipotez. Odnosi się do nich dopiero w zakończeniu, co budzi znaczny niedosyt. Dobrym rozwiązaniem byłoby odniesienie się do szczegółowych hipotez zawsze po dokonaniu ich weryfikacji (w treści rozdziałów). Hipotezy szczegółowe 1-3 zostały zweryfikowane jedynie w oparciu o metodę krytycznej analizy literatury przedmiotu, przy czym Doktorantka nie dyskutuje z poglądami innych autorów, jedynie je opisuje. Dodatkowo, w przypadku weryfikacji pierwszej hipotezy szczegółowej zauważyć należy, że została ona przeprowadzona w zasadzie metodą „na oko”. Poza tym ma ona charakter oczywisty.

W moim odczuciu nie dość precyzyjnie została wyjaśniona koncepcja S. Kuznetsa. Nieprawdą jest to, jak twierdzi Autorka, że dopiero po kryzysie 2007+ została ona zakwestionowana (s. 71), bo jej założenia kwestionowano już dużo wcześniej. Próby

weryfikacji tej hipotezy podejmowane przez I. Adelmána, C. Morrisa, M. Ahluwalia, W. Beckermana nie przyniosły jednoznacznych rozstrzygnięć (zob. W. Beckerman, *How Large a Public Sector?*, Oxford Review of Economic Policy 1986, nr 2). Z czasem jednak oba człony tej hipotezy zostały sfalsyfikowane, pierwszy poprzez przykład krajów azjatyckich (Korea Płd., Japonia, Chiny, Tajwan), gdzie w początkowej fazie uprzemysłowienia nierówności zmniejszyły się diametralnie (dzięki polityce małych nierówności nakierowanej na nieduże rozpiętości płacowe i wysokim standardom edukacji zapewniającym szanse zdobycia wykształcenia) i drugi poprzez przykład rozwiniętych krajów anglosaskich i USA, gdzie w ciągu ostatniego ćwierćwiecza XX w. nierówności wzrastały najszybciej (zob. P. Krugman, *America Reveals in a Reply of the Age*, The Limes 2002.10.26.). Również K. Denninger i L. Squire na podstawie badań doszli do wniosku, że dane empiryczne (z 90 krajów) falsyfikują hipotezę Kuznetsa (zob. K. Denninger, L. Squire, *A New Data Set Measuring Income Inequality*, World Bank Economic Review 1996, September; K. Denninger, L. Squire, *Economic Growth and Income Inequality: Reexamining the Links*, Finance and Development 1997, march). J. Stiglitz również zwracał uwagę na fakt, że sytuacja gospodarcza w krajach wschodnioazjatyckich w latach 90-tych XX w. wskazała na błędność hipotezy Kuznetsa. T. Piketty i E. Saez odrzucili hipotezę Kuznetsa dowodząc, że autor swoją teorię oparł o dane z lat 1913–1948, a wówczas rzeczywiście nierówności się zmniejszały, co jednak było efektem jednorazowym spowodowanym wojnami, wielką depresją oraz radykalną polityką redystrybucji dochodu narodowego, która była odpowiedzią na kryzys lat 30-tych XX wieku (zob. T. Piketty, *Capital in the Twenty First Century*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts London, 2014).

Opisując ideę spójności społecznej w kontekście nierówności ekonomicznych Autorka zatrzymała się na strategii Europa 2020 (s. 100-105), nie wspominając nic o Agendzie na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030 (ONZ), czy Zrównoważonej Europie 2030. Odniesienie się do planów na przyszłość zwiększyłoby przydatność dysertacji.

Niedosyt budzi także skupienie się Doktorantki jedynie na jednym przejawie nierówności ekonomicznych – na ubóstwie (s. 35-41). Należałoby podjąć się także wyzwania opisanego drugiej skrajności, czyli bogactwa, dla pełności wywodu. W przypadku ubóstwa progowy poziom dochodów zwany linią ubóstwa został dobrze scharakteryzowany przez Doktorantkę. Niestety zabrakło podobnych wywodów dotyczących linii zamożności.

Moje zastrzeżenia budzi także fakt, że w punkcie 4.6 (s. 254-265) Autorka przedstawiła obliczone wskaźniki instytucjonalnych uwarunkowań nierówności ekonomicznych jedynie z opisem, gdzie są najwyższe i najniższe. Szkoda, że ta część pracy sprowadza się jedynie do ukazania wartości samych współczynników wybranych zmiennych dla poszczególnych krajów bez dociekania przyczyn różnic w wartościach tych współczynników między badanymi krajami. Te przyczyny częściowo zostały przedstawione w podpunktach 4.2-4.5, jednak w punkcie 4.6 brakuje powiązania tych przyczyn z otrzymanymi wynikami. Takie, szersze powiązanie otrzymanych wyników z przyczynami ich zróżnicowania, zwiększyłoby cel użyteczny pracy. Ocena przedstawiona na stronach 266-268 jest zbyt pobieżna.

Do podstawowych zalet dysertacji magister Marty Tomeczek zaliczam:

1. wybór problematyki badawczej, bardzo ważnej i aktualnej,

2. wypracowanie autorskiej propozycji nowego wskaźnika syntetycznego WIUNE (wskaźnik instytucjonalnych uwarunkowań nierówności ekonomicznych);
3. solidną podbudowę źródłową rozprawy, w postaci analizy obszernej literatury przedmiotu, aktów prawnych, raportów i innych materiałów;
4. spójność konstrukcji dysertacji.

Ocena wykorzystanej literatury przedmiotu

Bibliografia obejmuje ponad 300 pozycji, co należy uznać za liczbę bardzo satysfakcjonującą. Dobór źródeł literaturowych jest adekwatny do poruszanej w pracy problematyki. Pozwoliło to Doktorantce na dokonanie solidnego przeglądu aktualnych badań poświęconych nierównościom ekonomicznym. Jest to niezaprzeczalna zaleta dysertacji.

Ocena strony formalnej

Recenzowana dysertacja została przygotowana bardzo sumiennie pod względem edytorskim. Omawiane zagadnienia zostały przedstawione w sposób przejrzysty z zachowaną logiką kolejnych wywodów. Pojawiają się w pracy błędy literowe czy interpunkcyjne. Dostrzeżone jednak przez recenzentkę usterki redakcyjne nie umniejszają zawartości merytorycznej, choć z obowiązku warto wskazać niektóre z nich:

1. „i być wykorzystane” (s. 7)
2. „została przedstawiono jako” (s. 8)
3. „w oddzieleniu ekonomię pozytywną” (s. 12)
4. „Tawney’a” (s. 13); „Stiglitz’em” (s. 77)
5. „w wynik wzrostu PKB” (s. 62)
6. „mechanizm dziedziczenia, wskazywana” (s. 72)
7. „w długim okresie czasu” (s. 77)
8. „uzależnienie poziom kwalifikacji” (s. 77)
9. „na zmniejszania ubóstwa” (s. 103)
10. „emerytury u renty” (s. 120)
11. „w procesie tworzenie” (s. 126)
12. „osobom żyjących” (s. 125)
13. „możliwości wykonanie” (s. 135)
14. „kapitała społeczny” (s. 140), itd.

Zw.

Konkluzja

Recenzowana rozprawa jest wartościowym opracowaniem potwierdzającym umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej przez Doktorantkę. Pani magister Marta Tomczek wykazała się dobrą wiedzą teoretyczną w dyscyplinie ekonomii. Sformułowała ważny problem naukowy, który następnie rozwiązała w oryginalny sposób. Badania Doktorantki nad nowym indeksem dają podstawę do uznania, że przedstawiona do recenzji rozprawa stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, świadczy o ogólnej wiedzy teoretycznej Doktorantki z zakresu dyscypliny ekonomia i dowodzi umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej, a tym samym spełnia wymogi ustawowe.

W pełni rekomenduję Komitetowi Naukowemu Dyscypliny Ekonomia i Finanse Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach przyjęcie niniejszej rozprawy oraz dopuszczenie do dalszych etapów postępowania i publicznej obrony.

Polnyce Zwick